

Râ ley nge tija nge yâ pome ti mui xânho nûhua mdema

Nû râ tsui nge i thoyâ pome nârâ hiâ nge xinuxki nge ti ja ya ñ`ohu nge êna nge hingâ raingu râ zeti râ mhute â râ ñ`ohu. Nû râ tsui ti ja nge hingihomâ derecho nge nâ jâihu ne ketho nû mâ libertadhu ti japi ngegâ mumhu xinhu ne ketho nge râ zû.

Jârâ niti nge nû râ pome hingi pâti nge buitsui nge intsû ne ketho nge ipetsâ râ tso nge tâ mâ. Ne ketho dangurâ niti hindi êmhû nge râ tsui â ti bumhu, ti mâmhu nge xôho tâ tijahu, ne ti êmhû nge kêâ nâ mumhû.

Penge, nû râ tsui nge mâ japi râ pome nâ râ hiâ nge xinuxki nge kê hoju, nge tija nge kê muhûxânho ne nâ râ hiâ nge rà salud pública; nû râ tsui i jahua kêrângenu nge nâ râ mhute o kut`a mhute ti beti râ salud nê râ reproductiva.

Nû râ Ley i jahua tija nge ti garantiza râ jâmâtsu, râ t`otse, râ mjoki nei ima nge ti hokâ kotho ya tsui nge i thoya pome, tengutho râ njoki nge râ mui xânjo ne ti ûna zete râ t`ofu, política, administrativa, mui xôho nge ti ûnâ estado.

Nû râ **principio** nge i teni kêrâ:

- Yâ mhute ne yâ ñ`ohu raingu jâ râ Ley.
- Nû mâ muihu nge nâ jâihu zetho tâ memâ jâmâtsu
- Hindâ t`enjû
- Râ mui râ mhute.

Tâ bi pêni nge, **nûmu nge kêrâ pome nge râ hioye**, nû râ Estado jarâ obligación nge ti zej nge ki thomhânjo ne ti rai ya servicios ne programa nge nuâ ni iâ. Ne ketho nûmu kihona pângâhiâ ti raiâ.

Nû râ tsui ja zethoâ ne ketho tâ zôkipâti te beâ ni tsui nâmha ki hoki, ja râ jabu tsetho kipâti têngû.

Yâ tsui kêâ **tengutho** râ:

Râ tsui nge korânge ni jâi: nâ râ tsoni nge ti jai nge ki tsu, tâ kunâi tseti, nâ râ zâfi, o nârâ t`eki nge ti tsoni te.

Râ tsui nge ti tsoni ni ionfeni: dâbitso ni tsui nge ti jai nge ti tsoni ionfeni têngutho râ: mpite, râ t`ei, râ jâmâtsu, râ t`emhiâ, râ huet`i, nge ti jai nge ki bêmgângû nge kê râ mhute, ne ketho nge ti jai nge hiotse.

**Râ tsui nge râ t`ofu:** nû râ tsuijahua kêmu têngutho nge hingi tâhâ têngutho râ ñ`ohu ne nârby gâti pemhi.

Râ tsui nge gi meti: nû râ tsuijahua kêmu têngutho i thâni hoy, ni ngu, ni hemi o ti tsoni meti.

Râ tsui nge ni jâi: nû râ tsuijahua kêmu tengûtho mâ tsoni ni jâi, ni mui, ne ti pet`ai ni jai nge xâ duxki.

Râ tsui nge râ meni: nû râ tsuijahua kêmu tengûtho nge hingâ keâ ti jarâ merico, ti tsoni ni meni, ne ti jai nge gi tû jarâ meni o hingi ne ti tsei, konâi râ hiêthi, hingi nêi kinûni wuene o nge ti tsoni kotho ni jai.

Têngutho yâ tsui nge râ.

Tsui nge jabu jârâ ngu: kotho yâ tsui nge tithomu jârâ ngu, nge ti tso ni te, têngutho ni jai, ni ionfeni, ni peti, nge korânge râ jâi bupu ja ni ngu.

Râ tsui nge râ befi: kotho yâ tsui nge hindi jai nge gi pefi xânjo, têngutho ni zôbi, hingi honi befi ti jai ni mi befihui, i thak`ai ni befi nge xinhietsi nge kê râ mhute, ti amenzai, ti pai, theâi, zôni ti pepâi o nge hingine ti rai ni befi nge kê meni ne hinginei nge ki t`sunhi pâtsi.

Râ tsui nge râ befi ngerâ xompâte: dâbitsorâ tsui nge ti jai nâ râ xompâte nge gâ râ mhute, ne ti jai nge ti tsoni ni ionheni, hîgi nei nge gi pefi xânho, nâ râ bet`o nge râ nguxoti.

Râ tsui nge râ bet`o nge râ nhinhi: râ tsui nge ti jai nâ jâi nge nûbugibui o nhinhi nge di tsoni ni derecho, ti tsoni jai, ne i tsui nge kêrâ mhute.

**Râ tsui nge râ befi nge râ tsût`abi :** dâbitsorâ tsui nge ti jai nâ râ ngu nge râ mefi râ zût`abi, tsui, hindi jâmhatsu ni rederecho nge kêrâ mhute ne hingi nei tâ râ zete nge kêrâ mhute.

Râ tsui nge râ te râ pome: keâ nâ râ tsui nge ti ja nge nu râ mhute tâ tho o nge tâ t`hakuâ râ tè nge râ mhute.

Tênguthohu nge nâ mhutehu, mâ patsihu/t`ixûhu ne râ zete nge tâ jamâtsu nge hindi buitsui, ne ketho ja râ derecho nge ti jamâtsu râ estado ne ti ûna zete tengutho râ:

Râ tsui nge râ ritho: tâ hiakâ râ tôndo nge ot`o râ tsui ja râ ngu, hindâ nhepe nge ti piti hâ bui. Nû nge râ tôndo kepu jarâ ngu i bui ne ketho ki bupu ki pâni ne hingi pêngui.

Râ zete nge râ preventiva: nû râ zût`abi opi kotho râ t`eki ihâ râ tôndo, ne ti râhu t`eni nge kê thimû ja râ ngue nge kê petsu mâ hemihu ne râ hemi mâ patsihu.

Râ njoki nge râ civil o râ njoki nge râ mui: nû râ tôndo hingi nepe nge tâ nû râ pâtsi ne hingi nepe nge tâ hâxa râ peti ki petsi.

Nû nge ki buitsuj nû ni **derecho** kêrâ:

Tinâi rã ñâni ne tâxii têngu ti hoki ârã tsuj

Ti hõni ionfeni nge ko rã ngerã psicólogo (nû rã hiã i jahua jondã pati)

Nê ti rãi rã hongu nge bi tsonã tondo.

Ti tseju nge kondã rã respeto ne ti rãju ya derecho xinho.

Ti rãju rã zete bexke ne mã jûâni

Ti rãju rã infomacion nge mã jûâni ne tâ xiju dãã xãho

Tã ne nge hindã me feti ne libre nge yã jãi nge jayã t`ofo o nge tâ thod`i.